

УДК 811.111'42

МЕТАФОРИЗОВАНІ КОНЦЕПТИ “FAMILLE” (“СІМ’Я”) ТА “MAISON” (“ДІМ”) У ФРАНКОМОВНИХ ЖІНОЧИХ РОМАНАХ КІНЦЯ ХХ СТ.

Наталія Ярошко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська 1, м. Львів, 79000)*

Розглянуто явище метафоричної профілізації концептів “Famille” (“Сім’я”) та “Maison” (“Дім”) у франкомовних жіночих романах 60–70-х років ХХ ст. Проаналізовано структуру концептів, а також типи метафоричних перенесень. Виконано порівняння валоративного аспекту цих концептів у романах письменниць.

Ключові слова: концепт, метафора, конститuent, жіночий роман.

Проаналізуємо художні твори (загальним обсягом 955 сторінок), які стали знаковими для літературного процесу Франції. Вони здобули визнання компетентних комісій літературних премій: Ф. Малле-Жоріс “Паперовий будиночок” (Премія принца Монако за творчі здобутки, 1970); А. Ерно “Майдан” (Премія Ренодо, 1984); К. Рошфор “Діти століття” (Премія Нової Хвилі, 1961), К. де Рівуар “Світанок” (Міжсоюзна премія, 1968). Деякі з цих романів адаптовані в кінематографі (К. де Рівуар “Світанок”, 1971), а також вирізняються безпрецедентністю своєї появи, як у випадку роману “Крик чайки” (Премія Правди, 1994), написаного глухою письменницею та актрисою Е. Лаборі.

Історичні рамки написання романів (60–70-ті роки ХХ ст.) збігаються з періодом стрімкого розвитку у Франції такого літературного явища, як “la littérature dite feminine” [8, с. 304]. Окрім загальносвітових тенденцій, передумовами розквіту жіночої літератури у Франції стали чинники політичного, світоглядного та літературного характеру. У політичному вимірі назвемо надання жінкам права голосу в післявоєнний період, ухвалення закону про дозвіл абортів (1975) та створення держсекретаріату з прав жінок на чолі з Ф. Жіру (1974).

Філософські підвалини жіночої літератури закладені твором-маніфестом “Друга стаття” С. де Бовуар (1949). У науковому аспекті художній текст, написаний жінкою, досліджує французька школа феміністської семіотики, представницями якої є Л. Тригарей, Е. Сіксу та ін.

На літературній арені жіночий роман другої половини ХХ ст. вирізняється скандальністю тематики. Деякі з авторів, чії твори розглядаємо, розпочали діяльність із висвітлення табуйованих тем: Ф. Малле-Жоріс “Оплот Бегінок” (1951), К. де Рівуар “Мандарин” (1957), К. Рошфор “Відпочинок воїна” (1958). Панівним стає розгляд проблем тілесності та сім’ї. Однак поле зацікавлення жіночої літератури цим не обмежується. Як бачимо з розглянутих романів, ключовими стають питання соціальних

взаємовідносин: адаптація неповносправних людей, трагедія Другої світової війни, проблема еміграції та злиднів у передмістях.

У питанні існування специфічного жіночого стилю як такого немає загальної згоди. Судячи з прочитаного матеріалу, можна виділити такі дві особливості. У стилістичному плані – це вплив усної манери мовлення на письмо (“l’oralité de la langue des femmes” [8, с. 308]): ігнорування норм синтаксису та пунктуації (К. Рошфор “Діти століття”); загальна тенденція до вживання фамільярної лексики (*petites andouilles* [4, с. 17], *punaise de Chantal* [5, с. 36]); використання ономатопей та олофразисів (“*zoi zache?*” [1, с. 11]; *de l’orrr*” [1, с. 39] / “*le Nina-Jean*” [1, с. 66]). В аспекті структури твору характерною є фрагментарність романів.

Важливою рисою стилю письменниць є метафоричність. Ми увагу зосередили на метафоричній профілізації концептів “Maison” та “Famille”. У ній відображена специфіка концептуальної картини світу (ККС) творів, вона є джерелом збагачення мовної картини світу (МКС).

Концепти “Maison” та “Famille” – це багатокомпонентні концепти-когнітиви [2, с. 76–82], які за смисловим обсягом належать до макрорівня. За суб’єктом відображення вони є авторськими та гендерно маркованими зі специфічним перцептивно-образним адстратом та валоративним епістратом. Щодо мовного вираження, то згадані концепти лексико-граматичні й найчастіше представлені словосполученнями.

Концепт та метафора є частинами одного процесу – когніції – як результат (“когнітивний згусток” [5, с. 55]) та інструмент (“метафори [...] як знаряддя когнітивних процесів” [4, с. 4]). У розгляді цього процесу, а також в аналізі типів перенесення та структурного складу метафоризованих концептів опорним стає підхід Г. Н. Склярєвської, який визначає сам механізм метафори на підставі компаративності [6, с. 47]. Водночас ми використовуємо інтеракційний підхід (interaction view of metaphor), обґрунтований М. Блеком [1, с. 153]. Наголосимо також, що метафори, зокрема орієнтаційні, за твердженням Дж. Лакоффа, “не лише витворюють нові концепти, а й упорядковують їх (happy is **up**; sad is **down** [Я. Н. щасливий є верх; сумний є низ])” [3, с. 3 96].

Розпочнемо аналіз ключового концепту “Maison” (“Дім”), який разом з “Famille” (“Сім’я”) входить до концептополя “Особиста сфера людського життя” та до концептосфери “Людина”. У таблиці наведено його словникове визначення, розвано основні тези. Зазначимо також, що Dictionnaire analogique Larousse [10, с. 409] включає ще такі категорії, як “Parties d’une maison”, “Disposition des lieux”, “Relatif à la maison”.

Таблиця 1

Словникове тлумачення імені концепту “Maison”

I. Logement	1. Habitation, bâtiment, immeuble ; abri, toit ; cabane
II. Edifice spéciale	1. Etablissement de correction : maison de correction 2. Entreprise
III. Ensemble de personnes	1. Personnes qui vivent ensemble, habitent la même maison 2. Gens attachés au service d’une maison : domesticité

Елементи словникового тлумачення повністю чи частково входять у структуру ядра концепту. Проаналізуємо їхнє метафоричне відображення та розширення в авторських ККС обраних романів.

У романі “Діти століття” К. Рошфор концепт “Maison” має багатокомпонентну структуру.

I. Метафоризований конститuent “Habitation idéale” (“Ідеальне помешкання”) співвідноситься з п. I.1 словникового визначення:

1. “*Sarcelles c’était Dieu*” [5, с. 98].

2. “... *ma planète Mars, c’était ici qu’il fallait la faire*” [5, с. 19]

Види метафоричних перенесень: абстракція → предмет (1); фізичний світ → предмет (2). Метафора (2) є авторською і мотивована контекстом: уявлення дівчинки про планету Марс як про ідеальний світ.

II. Конститuent “Activités domestiques” (“Домашня діяльність”).

1. “*L’homme est composé d’un corps et d’une âme, le corps est quadrillé dans les maisons*” [5, с. 107] (п. II.1).

2. “*Marc [...], noyé qu’il était dans les tâches quotidiennes*” [5, с. 109].

Тип перенесення, який тут представлений, фізичний світ → людина (фіз./псих. стан). Метафори є авторськими або розширюють своє значення (2) (noyer qch. dans le sang, dans l’alcool). Зазначимо, що в асоціативному плані допоміжні об’єкти мають негативну конотацію, яка (за Г. Н. Скляревською) входить до ядра позначуваного об’єкта. Тож валоративний епістрат концепту “Maison” змінюється у негативний бік.

Розглянемо структуру концепту “Maison” у романі “Паперовий будиночок” Ф. Малле-Жоріс.

I. Метафоризований конститuent “Intérieur” (“Інтер’єр”) широко і яскраво представлений у романі.

1. “*Baignoire, vieille dame un peu capricieuse*” [4, с. 76].

2. “... *du garde-robe particulièrement sournois, [...], du frigidaire qui même dans sa prime jeunesse s’obstinait à produire [...] Le buffet perdit ses clefs à plusieurs reprises*” [4, с. 126].

3. “*Je ne parle pas des ampoules électriques [...] Elles se plaisaient chez nous à des éclatements subits [...] elles préfèrent comme Achille une vie courte et glorieuse [...] La vie secrète des ampoules chez nous demanderait un volume*” [4, с. 78].

Основною рисою метафоризації об’єктів інтер’єру є персоніфікація. Здебільшого вона реалізована в дієслівних метафорах з синтаксичною моделлю перенесення: Verbe + agent animé → Verbe + agent inanimé (2–3). Персоніфікація наявна і в іменних та прикметникових метафорах з перенесенням *жива істота* → предмет (1). Тож для авторського трактування концепту “Maison” характерний анімізм.

II. Конститuent “Caractéristiques” (“Характеристики”) ілюстрований за допомогою метафори-лейтмотива (“La maison de papier”).

1. “*La maison est en carton/ l’escalier est en papier [...] – tout me le confirme: le désordre qui règne dans les pièces*” [4, с. 70–71].

2. “*La maison de papier est un peu une arche de Noé*” [4, с. 126].

3. “*Privée de vent la maison de papier ne vibre plus. Ce n’est plus qu’un édifice si vain, si fragile.*” [4, с. 181].

Пояснити авторську метафору можна, проаналізувавши словникове значення допоміжних об’єктів “papier”, “carton” та її контекстуальне оточення. Як виявляється, спільним у тлумаченні є елемент: “feuille mince”. Розглянемо синоніми “mince” [7,

с. 740]: *fin, fragile, inconsistant*. Змодельюємо співвідношення “*maison de papier* (метафора) – *mince* (опорна сема) – контекстуальний корелят”:

- a. *maison de papier* – *mince / inconsistant* – *désordre*;
- d. *maison de papier* – *mince / inconsistant* – *arche de Noé*;
- c. *maison de papier* – *mince / fragile* – *édifice si vain, si fragile*.

Отже, фільтром авторської метафори стає аналогія між нестабільністю сімейного побуту та крихкістю паперового аркуша. Для пояснення цієї ключової метафори можна використати опозицію “*maison de papier* (низ, погано)– *habitation idéale* (верх, добре)”. Щоправда, друга частина орієнтаційної опозиції у романі не представлена метафорично: “*Quand nous serons dans la nouvelle maison Pauline aura de l'ordre [...] Vincent aura un nouveau bureau*” [4, с. 229].

III. Конституент “*Activité domestiques*” (“Домашня діяльність”) представлений цікавими авторськими метафорами.

1. “*Quatre ans coupés [...] d'interrègnes de femmes de ménage*” [4, с. 15].

2. “*Fredonnant un cantique pour exorciser ces fantômes (compte en banque, lit défait ...)*” [4, с. 50].

3. “*On a l'encaustique dans le sang en Flandres*” [4, с. 51].

4. “*Le rocher cent fois retombé, revenir, courses, ménage*” [4, с. 50].

Метафора (1) становить авторський відповідник денотативному словниковому значенню п. III. 2. Приклади 2, 4 належать до лексико-тематичної групи “Релігія/Міфологія” (у випадку “*Le rocher*” йдеться про літературну алюзію на міф про Сізіфа). Вона ж стає фільтром метафори. Основні типи переносу: **а.** Фізичний світ (соціальний) → фізичний світ (соціальний): 1; **б.** Абстракція → фізичний світ: 2; **с.** Предмет → абстракція: 3, 4.

У романі А. Ерно “Майдан” концепт “*Maison*” є периферійним щодо тематики твору. Широко представлено аспект, який відповідає денотативному визначенню п. II. Конотації допоміжних об'єктів негативні, тому валоративний статус концепту знижується.

1. “*Ils ont fait leur trou peu à peu*” [2, с. 42] (предмет → предмет).

2. “*Mais évidemment “un assomoir” pour ceux qui n'y auraient jamais mis les pieds*” [2, с. 54] (предмет → предмет).

У романі К. де Рівуар “Світанок” цікаво те, що слова з лексико-семантичної групи “Дім” є допоміжними об'єктами для творення метафор на позначення явищ природи, що свідчить про тісний зв'язок концептів “*Maison*” і “*Nature*” (“Природа”) у авторській ККС. Наведемо приклади з перенесенням предмет інтер'єру → природа.

1. “*Querelle (la jument) a resserré le berceau de son flanc*” [1, с. 68].

2. “*La forêt est une fournaise*” [1, с. 180].

3. “*Le seuil de la forêt-cathédrale*” [1, с. 14].

Отже, структура концепта “*Maison*” відмінна від тієї, яку подає словник. Відрізняється і структура концепту в кожному окремому романі. Різниця насамперед полягає у валоративному епістраті – меліоративному (“Паперовий будиночок”), нейтральному (“Світанок”), пейоративному (“Діти століття”, “Майдан”).

Концепт “*Famille*” спільний для більшості розглянутих романів. Спершу виділимо основні елементи визначення слова “*Famille*”:

Таблиця 2

Словникове тлумачення імені концепту “Famille” [9, с. 1009]

Ensemble de personnes	1. Alliance: conjoint, époux, allié; 2. Membres de la famille: enfants, parents, serviteurs
-----------------------	--

У романі К. Рошфор “Діти століття” конститuent “Progéniture” (“Народження дітей”) співвідноситься з п. 1.2 визначення.

1. “Je suis née des Allocations et d’un jour férié” [5, с. 5].

2. “Mauvin Télé, Mauvin Bagnole, Mauvin Frigidaire, Mauvin Mixeur, Mauvin Machine à laver, Mauvin Tapis, Mauvin Cocotte Minute” [5, с. 66].

3. “C’était un vrai concours de ballons” [5, с. 66].

Характерним для метафоризації цього конститuenta є перенесення предмет → людина. Основа метафори прихована в позамовній сфері, а саме – в історико-економічному факті надання французьким урядом виплат (“allocations”) багатодітним сім’ям, що спричинило у 40-ві роки ХХ ст. зростання народжуваності. З лінгвістичного погляду перетворення загальної назви у власну (2) має іронічну конотацію та знижує ціннісний статус концепта у ККС автора через прирівняння особи до предмета.

II. Конститuent “Membres de la ville” (“Члени сім’ї”) представлений субстантивальними метафорами.

1. “Je t’emmerde *microbe*” [5, с. 36].

2. “[...] dit cette *punaise de Chantal*” [5, с. 36].

Наведені метафори є стертими і належать до фамільярного реєстру мови (registre familier). Їхній емотивний потенціал ілюструє прагматичний аспект ставлення мовця до адресата в межах твору. Представлений тип перенесення: тварина → людина.

Розглянемо структуру концепту “Famille” у “Паперовому будиночку”.

I. Конститuent “Membres de la ville” (“Члени сім’ї”) охоплює такі метафоричні характеристики.

1. *Fils*: “[...] *âme tendre fondant en larmes pour un mot*” [4, с. 13].

2. *Fille*: “*Porte-bonheur cherche petit emploi*” [4, с. 122].

3. *Domestiques*: “*Triste forfanterie en savates*” [4, с. 159].

Переважними типами перенесень є абстракція → людина (1, 3), предмет → людина (2). У разі метафоризації знову наявний фільтр метафори “Релігійність/ Міфологізм” (1). На відміну від попереднього роману, тут немає фамільярних метафор, а валоративний аспект концепту “Famille” меліоративний.

II. Конститuent “Progéniture: enfant – femme” (“Народження дітей: дитина – жінка”).

1. “*Ces foetus avortés [...] s’en vont [...] arrachés à des ventres trahis*” [4, с. 28].

2. “*Un autre enfant, un autre maillon de leur chaîne, sur les bras ou dans le ventre*” [4, с. 226].

3. “*Saints, ces petits corps tendres*” [4, с. 298].

У прикладах 1, 3 наявна метонімічна метафора (вказівка на особу через частину тіла). Виокремлено такі типи перенесення: предмет → людина (2); людина → людина (1, 3). Конотація конститuentу “Дитина” не визначена: позитивна (“saints”) та негативна (“maillon de chaîne”).

У романі “Світанок” концепт “Famille” представлений стисло, однак має свої особливості.

I. Конституент “Membres de la famille” (“Члени сім’ї”).

1. *Mère*: “*Ma mère, amazone en canotier*” [1, с. 13].

2. *Cousin*: 1. “*ce garçon solaire*” [1, с. 21]; 2. “*mon dieu: Jean*” [1, с. 34].

3. *Tante et grand-mère*: 1. “*deux dindes*” [1, с. 187]; 2. “*l’araignée*” [1, с. 100]; 3. “*les écrevisses*” [1, с. 187].

Зазначимо про метафоризацію, що ґрунтується на перенесенні тварина → людина (3). У цьому випадку вона спрямована на створення пейоративної та іронічної конотації цього конституента, тоді як перенесення людина → людина (1) та абстракція → людина (2.1, 2.2) мають меліоративне спрямування. Особливістю цієї метафоричної репрезентації є вживання як допоміжних об’єктів слів з лексико-семантичної групи “Природа”.

Концепт “Famille” у романі Е. Лаборі “Крик чайки” пов’язаний з концептом “Surdité”, який є ключовим у романі.

I. Конституент “Membres de famille” (“Члени сім’ї”).

1. *Sœur*: 1. “*Ma sœur [...] – mon interprète*” [3, с. 74].

2. “*sœur, ma béquille*” [3, с. 93].

3. “*Marie est mon téléphone parlant*” [3, с. 95].

Типи перенесень, які використовують: **a.** Предмет → людина: 1.2, 1.3; **b.** Людина → людина: 1.1. Спільний елемент двох об’єктів – поняттєвий елемент “langue – communication”, який водночас є конституентом “Surdité”: *soeur* – être **parlant**; *interprète* – personne qui donne **oralement** dans **une langue** ce qui a été dit dans une autre langue; *téléphone* (**parlant**).

Розглянемо метафоричне представлення концепту “Famille” у романі А. Ерно “Майдан”.

I. Конституент “Membres de famille” (“Члени сім’ї”).

1. *Père*: 1. “*grand piot*” [2, с. 28].

2. “*c’est un coq en pâte*” [2, с. 91].

2. *Mère*: “*vieille garce !*” [2, с. 71].

3. *Enfant*: “*Il y a des petites jambes avec nous*” [2, с. 102].

Основні типи перенесень: **a.** Тварина → людина: 1.1, 1.2; **b.** Людина → людина: 2, 3. Більшість метафор не є оригінальними (**registre populaire**), проте **емотивними**. Простежується і використання діалектизмів (*piot*), що характерне винятково для цього роману.

Отже, можемо констатувати, що концепти “Maison” та “Famille” є досить складно організованими структурами з багатьма метафоризованими конституентами. У ході дослідження виокремлено й основні типи перенесення, які використовують у разі метафоризації, та їхній вплив на зміну валоративного епістрату концепта. Щодо епістрату, то виявлено чіткі відмінності в баченні одного й того ж концепта різними авторами, а також незбіжність авторських орієнтаційних метафор з орієнтаціями загальної концептуальної та мовної картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры : сборник / ред. Н. Д. Арутюнова, Жури́нская М. А. – М. : Прогресс, 1990. – 511 с.
2. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково мистецькій

- картині світу: (На матеріалі української мистецтвознавчої термінології) / В. Л. Іващенко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 326 с.
3. *Лакофф Дж.* Метафори, котóryми ми живем / Дж. Лакофф // Теорія метафори: збірник / ред. Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина. – М. : Прогресс, 1990. – 511 с.
 4. *Попова А. О.* Когнітивна метафора і її типи : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / Попова А. О. – Донецьк, 2003. – 20 с.
 5. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.
 6. *Скляревская Г. Н.* Метафора в системі мови / Г. Н. Скляревская. – СПб. : Наука, 1993. – 150 с.
 7. *Grand dictionnaire Synonymes et Contraires.* – Paris : Larousse, 2004. – 1207 p.
 8. *Histoire de la littérature française du XXe siècle. T.II – après 1940 / Sous la direction de Touret M.* – Rennes : Presses Universitaires de Rennes, 2008. – 540 p.
 9. *Le Nouveau Petit Robert de la langue française.* – Paris, 2009. – 2837 p.
 10. *Nouveau dictionnaire analogique.* – Paris : Librairie Larousse, 1989. – 856 p.
 11. *De Rivoyre Ch.* Le petit matin / De Rivoyre Ch. – Paris, 1968. – 188 p.
 12. *Ernaux A.* La place / Ernaux A. – Paris, 1984. – p.
 13. *Laborit E.* Le cri de la mouette / Laborit E. – Paris, 1994. – 217 p.
 14. *Mallet-Joris F.* La maison de papier / Mallet-Joris F. – Paris, 1970. – 317 p.
 15. *Rocheffort Ch.* Les petits enfants du siècle / Rocheffort Ch. – Paris, 1961. – 122 p.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2011

Прийнята до друку 23.03.2011

METAPHORICAL CONCEPTS “FAMILLE” (“FAMILY”) “MAISON” (“HOME”) IN FRENCH FEMININE NOVELS OF THE END OF THE XXTH CENTURY

Nataliya Iaroshko

*The Ivan Franko Lviv National University
(1, Universytetska St., Lviv, 79000)*

The article makes a survey of metaphorical profilization of concepts “**Famille**” (“**Fam-ily**”) and “**Maison**” (“**Home**”) in French feminine novels of the end of the XXth century. There is an analysis of the concepts’ structure and of the types of metaphorical shift. There is a point about the comparison of valorizing aspect of the metaphorical concepts in the works of women writers.

Key words: concept, metaphor, constituent, feminine novel.

**МЕТАФОРИЗОВАННЫЕ КОНЦЕПТЫ
“FAMILLE” (“СЕМЬЯ”) И “MAISON” (“ДОМ”)
В ФРАНКОЯЗЫЧНЫХ ЖЕНСКИХ РОМАНАХ КОНЦА XX ВЕКА**

Наталія Ярошко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)*

Рассмотрено явление метафорической профилизации концептов “Famille” (“Семья”) и “Maison” (“Дом”) в франкоязычных женских романах 60–90-х годов XX в. Проанализировано структуру концептов, а также типы метафорических переносов. Выполнено сравнение валоративного аспекта данных концептов в романах писательниц.

Ключевые слова: концепт, метафора, конститuant, женский роман.